

SOCIÁLNÍ A EKONOMICKÉ PROBLÉMY DOSAVADNÍHO VÝVOJE TŘÍDY DRUŽSTEVNÍCH ROLNÍKŮ V ČSSR

L. Špírk

ŠPIRK, L. (Vysoká škola zemědělská, Praha): *Sociální a ekonomické problémy vzniku a vývoje třídy družstevního rolnictva*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 20, 1984 (2) : 99-116.

Stať ve své první části obsahuje obecná východiska analýzy kvantitativních a kvalitativních charakteristik třídy družstevních rolníků. Druhá část obsahuje vývoj počtu jejích příslušníků, dokumentuje změny ve věkové, profesní a kvalifikační struktuře a také ve fondové a technické vybavenosti. Třetí část je věnována problematice sociálně třídní charakteristiky třídy družstevních rolníků, vývoji odměny za práci v JZD, úrovni osobní a společenské spotřeby družstevníků. Ve čtvrté části dokumentuje autor rostoucí pracovní, politickou a společenskou aktivitu třídy družstevních rolníků a naznačuje hlavní směry jejího postupného sblížení s dělnickou třídou.

třída družstevních rolníků; kvantitativní změny; kvalitativní změny; změny ve způsobu myšlení

Třída družstevních rolníků prodělala od svého vzniku v období socialistické přestavby rolnické malovýroby na socialistickou družstevní zemědělskou velkovýrobu a postupného organizačního, ekonomického a politického upevňování JZD závažné kvantitativní a kvalitativní změny, kterými se již podstatným způsobem sblížila s dělnickou třídou.

Tento dynamický proces je podmíněn mohutným rozvojem výrobních sil v československém zemědělství, jeho postupující industrializací, rozvojem společenské dělby práce a kooperace práce na straně jedné a prohlubováním socialistických výrobních vztahů cestou postupného překonávání skupinového charakteru družstevního socialistického vlastnictví a jeho přibližování vlastnictví všelidovému na straně druhé.

Cílem studie je ukázat základní sociálně ekonomické charakteristiky třídy družstevních rolníků v jejím dosavadním vývoji, dokumentovat stupeň jejího sblížení s dělnickou třídou a naznačit hlavní cesty postupného završování tohoto historického procesu.

Stať navazuje na výsledky výzkumu třídy družstevních rolníků, který byl pod vedením autora uskutečněn ve VÚEZVŽ v letech 1976—1980 (Špírk a Antoš 1976, Špírk a kol. 1977, Špírk a kol. 1980), které doplňuje poznatky z rozsáhlého statistického materiálu FSÚ, MZVLH a MZVŽ a z posledních údajů Svazu družstevních rolníků ČSSR.

OBEČNÁ VÝCHODISKA

Vítězství socialistického výrobního způsobu vyvolalo hluboké změny v sociální podstatě rolnictva a v jeho postavení ve společnosti. Socialistické zespolečenštění zemědělské malovýroby a základní přeměny různých sociálně ekonomických skupin

rolnictva daly vznik socialistické třídy družstevních rolníků. V průběhu socialistické přestavby rolnické malovýroby na socialistickou družstevní zemědělskou velkovýrobu a v období politického a organizačně ekonomického upevňování JZD se konstituovala třída družstevního rolnictva se všemi hlavními a odvozenými znaky třídy v podmínkách socialistického výrobního způsobu.

Po dokončení kolektivizace byla třída družstevních rolníků v zásadě identická s členskou základnou družstev, členy družstev byli tehdy příslušníci různých sociálně ekonomických skupin tradičního rolnictva. V současném období však již nelze ztotožňovat třídu družstevních rolníků s členskou základnou jednotných zemědělských družstev, která je pojmem širším.

Do třídy družstevních rolníků patří produktivně pracující, tedy fyzicky a duševně pracující výrobci, a nelze do ní počítat neproduktivně pracující družstevní inteligenci, která patří do sociální skupiny inteligence.

Třída družstevních rolníků prodělala od svého vzniku zásadní kvantitativní a kvalitativní změny.

Kvantitativní charakteristika třídy družstevních rolníků se opírá o znaky, které charakterizují družstevní rolníky jako pracovníky, jako nositele historicky podmíněného stupně rozvoje výrobních sil v družstevním sektoru československého zemědělství. Vyjadřuje pozici třídy družstevních rolníků v sociálně profesní struktuře a je dokumentována vývojem počtu a věkové struktury příslušníků třídy družstevních rolníků, změnami v profesní struktuře třídy, vývojem její kvalifikační struktury a růstem fondové a technické vybavenosti třídy družstevních rolníků ve srovnání s úrovní dosahovanou dělnickou třídou v průmyslu.

Kvalitativní charakteristika třídy družstevních rolníků je spojena se vznikem, prohlubováním a rozvojem socialistických výrobních vztahů na bázi družstevního socialistického vlastnictví v zemědělství. Vyjadřuje pozici třídy družstevních rolníků v třídně ekonomické struktuře a je dokumentována znaky: sociálně třídní charakteristika, sblížování úrovně odměny s úrovní dosahovanou dělnickou třídou, charakteristika životních podmínek třídy v současném období, pracovní aktivita a politická a společenská angažovanost třídy družstevních rolníků.

KVANTITATIVNÍ CHARAKTERISTIKA TŘÍDY DRUŽSTEVNÍCH ROLNÍKŮ V JEJÍM DOSAVADNÍM VÝVOJI

Vývoj počtu příslušníků třídy družstevních rolníků a jejich věkové a profesní struktury

Po dokončení kolektivizace reprezentovalo třídu družstevních rolníků v podstatě 857 tis. manuálních pracovníků — členů JZD, tj. 97,5 % z celkového počtu stálých pracovníků JZD a 86,2 % z celkového počtu cca 995 tis. členů JZD.

Věkové složení třídy družstevních rolníků bylo v období jejího zrodu nepříznivé, nejsilněji byla zastoupena věková skupina 50—60 let (29,2 %), která spolu se skupinou nad 60 let reprezentovala více než 45 % z celkového počtu příslušníků třídy družstevních rolníků. Průměrný věk stálých pracovníků JZD dosahoval koncem roku 1960 téměř 45 let a podíl žen (52 %) vysoko překračoval podíl žen v socialistické sektoru národního hospodářství v ČSSR (34 %).

Profesní struktura třídy družstevních rolníků v tomto období odpovídala tehdejšímu stupni rozvoje výrobních sil v družstevním sektoru československého zemědělství, kdy JZD představovala centralizovaná malovýrobní rolnická hospodářství a jejich rozvoj na bázi socialistické zemědělské velkovýroby byl v počátcích. V JZD pracovali proto v rozhodující většině univerzální pracovníci, tradiční rolníci, jejichž kvalifikační profil byl podmíněn převážně pouze zkušenostmi a tradicemi výroby a práce v podmínkách rolnické malovýroby.

V procesu intenzivního rozvoje výrobních sil v letech 1960—1980, který byl od poloviny sedmdesátých let výrazně akcelerován pronikáním vědeckotechnického pokroku a s ním spojeného prohlubování dělby práce, její specializace a kooperace do zemědělství, se dřívější rolníci-univerzální dělníci postupně přeměnili na specializované pracovníky různých odvětví zemědělské velkovýroby, mechanizačních útvarů, přidružené výroby, stavební výroby i vnitropodnikových služeb (tab. I).

Pro vývoj kvantitativních změn profesní struktury třídy družstevních rolníků je charakteristický růst počtu pracovníků s mechanizací, především řidičů nákladních aut a závozníků, růst pracovníků přidružené výroby, pracovníků stavebních čt a skupin a zejména rostoucí počet pracovníků dílen a řemeslníků. Podíl uvedených profesních skupin přesáhl v roce 1980 již 40 % z celkového počtu manuálních pracovníků — členů JZD.

Současně se výrazně snížil počet manuálních pracovníků základních odvětví zemědělské výroby, zejména pak rostlinné výroby. Podíl těchto profesních skupin na celkovém počtu manuálních pracovníků v JZD se snížil ze 75,5 % v roce 1970 na 56,3 % v roce 1980.

Tyto závažné změny, provázené postupující fondovou a technickou vybaveností a také růstem kvalifikace manuálních pracovníků v JZD, dokumentují změny v charakteru práce třídy družstevních rolníků a ukazují na zákonitě postupující a objektivně se prosazující přeměnu práce v zemědělství na druh práce průmyslové.

Na druhé straně však značné přírůstky pracovníků přidružené výroby, pracovníků stavebních čt a skupin a zejména vysoký přírůstek pracovníků dílen a řemeslníků nejsou zcela odrazem objektivně se prohlubující společenské dělby práce v zemědělsko-průmyslovém komplexu. V tomto směru jde zčásti o subjektivně zapříčiněné poruchy ve fungování dělby práce, které mají svůj význam v tom, že zemědělské podniky jsou nuceny suplovat výkony nedostatečně fungujících zainteresovaných odvětví průmyslu, stavebnictví i různých druhů služeb pro zemědělství.

V těchto podmínkách, zesilovaných v posledních letech rostoucí investiční a materiálovou náročností zemědělské výroby a její snižující se důchodovostí, se některá jednotná zemědělská družstva postupně přeměňují v kombináty, ve kterých vedle zemědělských výrobních odvětví mají rostoucí význam různá odvětví průmyslové, stavební a řemeslné výroby.

Věková struktura třídy družstevních rolníků je v současnosti výrazně příznivější než v roce 1960. Snížil se podíl pracovníků ve věku nad 50 let a také podíl pracovníků v poproductivním věku a podstatně se zvýšilo zastoupení věkových kategorií do 40 let, které v roce 1980 dosáhlo 43 %, zatímco podíl věkových kategorií nad 50 let se snížil na 36,4 %.

Nejpříznivější věkovou strukturu mají trvale činní pracovníci mužského pohlaví, téměř 50 % mužů manuálně pracujících v JZD je mladších čtyřiceti let. Méně příznivá je věková struktura žen trvale pracujících v JZD, což se nejvýrazněji projevuje v rostlinné výrobě, kde podíl žen v poproductivním věku dosahuje téměř 25 %, zatímco nižší věkové kategorie jsou jen velmi slabě zastoupeny — do 20 let 1,1 % a v kategorii 20—30 let 7,4 %.

Pro úplnost této části kvantitativní charakteristiky třídy družstevních rolníků uvádím, že z celkového počtu manuálních trvale činných pracovníků JZD je v současnosti 53 % mužů a 47 % žen.

Z tabulky vyplývá, že počet příslušníků třídy družstevních rolníků se soustavně snižuje a v roce 1980 dosahoval necelých 60 % stavu z roku 1960. Největší úbytek se projevil u pracovníků rostlinné výroby, jejichž počet se za posledních deset let snížil o 58 %. Přes poměrně vysoké

I. Vývoj počtu příslušníků a profesní struktury třídy družstevních rolníků (vyjádřeno podílem profesí a profesních skupin na celkovém počtu manuálních pracovníků — členů JZD v uvedených letech) — The development of the number of persons in the class and its professional structure (expressed as the proportions of professions and profession groups in the total number of manual workers — co-operative farmers in the given years)

Kategorie pracovníků	1970		1975		1980		Index 1980 1970
	počet	%	počet	%	počet	%	
Počet členů JZD	868 105	—	932 875	—	978 474	—	1,13
Trvale čin. prac.	716 876	82,60 ⁺	657 818	70,50 ⁺	615 135	62,90 ⁺	0,86
A. Fyzicky prac. člen.	628 042	87,60 ⁺⁺	568 652	86,40 ⁺⁺	512 567	83,30 ⁺⁺	0,82
Z toho:							
1. prac s mechanizací	83 564	13,30	89 588	15,75	92 163	17,98	1,10
z nich:							
traktor. a kombajn.	71 124		72 364		67 617		0,95
řidiči nákl. aut a závoz.	12 440		17 224		24 546		1,97
2. manuál. pracov. RV	246 836	39,30	170 615	30,00	103 244	20,14	0,42
z nich:							
kočí	19 762		8 372		4 190		0,21
ostatní	227 074		162 243		99 054		0,44
3. manuál. pracov. ŽV	209 393	36,16	197 812	34,78	185 494	36,18	0,88
z nich:							
ošetřovatel dojníc	87 848		92 013		90 767		1,03
ošetřovatel ost. skotu	47 050		44 458		39 015		0,83
ošetřovatel prasnic	17 378		17 552		16 596		0,95
ošetřovatel prasat	14 338		12 299		11 910		0,83
ošetřovatel ovčí	3 274		2 826		2 735		0,84
ošetřovatel drůbeže	11 787		6 682		5 743		0,49
ostatní	27 718		21 982		18 730		0,68
4. prac. přidruž. výroby	26 566	4,23	15 959	4,56	33 254	6,49	1,25
5. prac. dílen a řem.	31 209	4,96	39 382	6,92	47 207	9,21	1,51
6. prac. staveb. skupin	28 653	4,56	33 998	5,97	35 327	6,89	1,23
Ostatní manuální prac.	1 921	0,31	11 298	1,98	15 873	3,09	8,30
B. THP	64 689	9,02 ⁺⁺	68 698	10,44 ⁺⁺	78 558	12,77 ⁺⁺	1,21
Ostatní pracovníci	24 045	3,35 ⁺	20 668	3,11 ⁺	24 010	3,90 ⁺	0,99

⁺ z celkového počtu členů JZD

⁺⁺ z celkového počtu trvale činných pracovníků

Pramen: Statistická ročenka MZVŽ 1970, 1975, 1980
Statistická ročenka ČSSR 1971, 1976, 1981

tempo substituce živé práce prací zhmotnělou se v JZD v některých odvětvích zemědělské výroby a v některých oblastech země projevuje prohlubující se nedostatek pracovních sil, zejména pak odborně připravených manuálních pracovníků.

Tento vývoj je spojen v první řadě s dosud trvající nižší atraktivností práce v zemědělství ve srovnání s ostatními odvětvími národního hospodářství, zejména pro mladou generaci. Přes dosažené podstatné změny v charakteru práce existuje v zemědělství dosud značný podíl nepříjemných, namáhavých a v některých odvětvích zejména rostlinné výroby i převážně ručních prací.

Také úroveň odměny za jednotku vynaložené jednoduché práce je v zemědělství dosud za úrovní odměny, jaké je dosahováno v jiných odvětvích materiální výroby nebo v odvětvích služeb. Podmínky pro reprodukci pracovních sil v družstevním sektoru československého zemědělství ztížila v uplynulém období radikální opatření v důchodové oblasti družstevních rolníků, zejména výrazná regulační opatření v oblasti odměňování za práci a podstatné omezení (až faktické zrušení) záhumnových hospodářství členů JZD.

Prohlubující se problémy v oblasti reprodukce pracovních sil v družstevním sektoru československého zemědělství naznačují potřebu rozhodného řešení těchto otázek v blízké budoucnosti.

Vývoj a dosažená kvalifikace třídy družstevních rolníků

Tato stránka kvantitativní charakteristiky třídy družstevních rolníků zahrnuje jednak vývoj a úroveň kvalifikace fyzicky pracujících družstevních rolníků jednotlivých profesí v zemědělské i nezemědělské výrobě jednotných zemědělských družstev, jednak vznik a rostoucí zastoupení takových nových dělnických povolání v zemědělské výrobě, která jsou založena nejen na fyzické, ale z části také na duševní práci produktivních pracovníků a vyžadují vyšší než obvyklou kvalifikační průpravu.

Je možné konstatovat významný vzestup kvalifikace třídy družstevních rolníků, zejména v průběhu páté a šesté pětiletky. V roce 1980 se podíl fyzicky pracujících členů JZD, kteří dosáhli kvalifikačního stupně vyučen v oboru, ve kterém pracuje, nebo v příbuzném oboru, přiblížil v průměru všech hlavních profesí téměř 30 procentům z celkového počtu trvale činných členů jednotných zemědělských družstev.

Proces zvyšování kvalifikace třídy družstevních rolníků pokračuje rychlým tempem také v sedmé pětiletce, takže v roce 1983 dosáhl podle údajů Svazu družstevních rolníků (1983) podíl základních pracovníků, kteří mají pro danou profesi výuční list, již 45 % a předpokládá se, že do roku 1985 dosáhne tento podíl již 50 %. Nutno ovšem poukázat na vysoké zastoupení pracovníků nezemědělských odvětví výroby v JZD, u kterých podíl kvalifikovaných dosahuje podstatně vyšších hodnot, než je tomu v zemědělských odvětvích výroby. Dokazují to údaje FSÚ z roku 1980, které umožňují na základě podrobného statistického šetření hlubší pohled na dosaženou úroveň kvalifikace třídy družstevních rolníků (tab. II).

V procesu zvyšování kvalifikace třídy družstevních rolníků je podstatné, že bylo dosaženo významného pokroku v růstu kvalifikace pracovníků zemědělských povolání, zejména pak v jednotlivých odvětvích

II. Podíl kvalifikovaných manuálních pracovníků v JZD podle skupin povolání a vybraných zemědělských povolání za léta 1974 a 1979 v ČSSR — The proportions of qualified manual workers in co-operative farms according to the profession groups and selected farm professions for the years 1974 and 1979 in the Czechoslovak Socialist Republic

Skupiny povolání manuálně pracujících v JZD	Počet manuálních pracovníků						Index 1979/74	
	30. 9. 1974			30. 9. 1979			manuál. celkem	vyučení celkem
	celkem	vyučen.	podíl vyuč.	celkem	vyučen.	podíl vyuč.		
1. Strojírenství a ost. kovodělná výroba	6 950	5 643	81,2	9 854	8 122	82,4	1,42	1,44
2. Elektrotechnika	2 901	2 674	92,2	4 330	4 082	94,3	1,49	1,53
3. Zprac. dřeva	3 755	2 673	71,2	4 264	3 002	70,4	1,14	1,12
4. Stavebnictví	25 572	16 652	61,1	28 571	19 316	66,9	1,11	1,10
Vybraná povolání nezem. výrob a činností celkem	39 178	27 642	70,55	47 019	34 342	73,03	1,20	1,24
5. Zemědělství celkem	458 171	80 828	17,6	377 339	97 747	25,9	0,82	1,21
Z toho:								
a) traktoristé	218 225	44 211	10,3	145 174	43 575	30,0	0,66	0,99
b) opraváři zem. strojů	22 233	19 075	85,8	31 480	27 164	86,3	1,42	1,42
c) kováři a podkováři	5 022	4 484	89,3	3 447	3 153	91,5	0,69	0,70
d) řidiči nákl. aut	12 654	9 289	73,4	20 660	15 581	75,4	1,63	1,68
Pracující se zem. technikou celkem	253 112	72 575	28,7	197 314	86 320	43,7	0,78	1,19
Koči	3 661	539	6,2	4 001	306	7,6	0,46	0,57
Zahradníci	5 147	1 539	29,9	9 494	2 228	23,5	1,84	1,45
Ovocnáři	1 946	276	14,2	1 603	323	20,5	0,82	1,17
Chovatelé hosp. zvířat	174 440	7 583	4,3	163 479	16 256	9,9	0,94	2,15
Z toho: drůbeže	6 387	607	9,5	4 950	858	17,3	0,78	1,41
koní	1 073	74	6,9	517	72	13,9	0,48	0,97
skotu	129 691	5 079	3,9	125 681	12 572	9,9	0,97	2,48
prasat	28 193	970	3,4	27 118	2 378	8,8	0,96	2,45
6. Ekonomika, organi- zace, obchod a služby	294	112	38,1	709	344	48,5	2,41	3,07
Manuální pracovníci celkem	606 357	122 714	20,2	545 543	156 747	28,7	0,90	1,28

Zpracováno z údajů materiálů FSÚ: Kvalifikovaní manuální pracovníci k 30. 9. 1974 a 1979.
Československá statistika 1975 a 1980.
Vyučení rozumí se v oboru nebo příbuzném oboru.

živočišné výroby, kde podíl kvalifikovaných vzrostl ve srovnání s rokem 1974 více než dvojnásobně a dosáhl v roce 1980 cca 10 % z celkového počtu pracovníků.

Vysokého zastoupení kvalifikované manuální práce bylo dosaženo u té části třídy družstevních rolníků, která pracuje se zemědělskou technikou. Nejvyšší úroveň kvalifikace dosahují opraváři zemědělských strojů a řidiči nákladních aut. Méně příznivá je zatím úroveň kvalifikace traktoristů a kombajnérů, zejména při obsluze stále složitější a také nákladnější techniky, se kterou pracují a jejíž efektivní využívání je podmíněno ve značné míře právě kvalifikovanou obsluhou.

Nejvyššího zastoupení kvalifikované práce bylo dosaženo u družstevních rolníků, kteří pracují v různých nezemědělských výrobních činnostech JZD. Podíl vyučených v daném oboru se u těchto profesí pohybuje od 67 % ve stavebnictví a 71 % v profesích zpracování dřeva k 82 % vyučených v profesích strojírenství a ostatní kovovýroba až po 95 % vyučených z celkového počtu pracovníků v profesích elektrotechnika.

Je podstatné, že tyto skupiny povolání rostou v JZD absolutně a také podílem z celkového počtu kvalifikovaných z celkového počtu pracovníků. Nejvýrazněji se to projevuje u profesních skupin elektrotechnika a strojírenství a ostatní kovodělná výroba.

Posilování váhy těchto profesních skupin úzce souvisí s kvantitativním i kvalitativním rozvojem materiálně technické základny družstevní zemědělské velkovýroby a je možno říci, že na zvyšování podílu kvalifikovaných pracovníků těchto profesí ve struktuře fyzických pracovníků JZD ve značné míře závisí v současném období efektivní fungování zemědělské techniky, bezporuchový provoz velkovýrobních technologických linek, podobně jako plnění náročných úkolů investiční výstavby při realizaci koncepce koncentrace a specializace základních odvětví zemědělské výroby.

Souhrnně je možno říci, že téměř polovina všech příslušníků třídy družstevních rolníků vykonává typicky dělnická povolání a dosáhla v průměru vysoké úrovně kvalifikace. Podíl vyučených na celkovém počtu pracovníků s dopravní technikou a pracovníků různých profesních skupin v nezemědělských výrobních činnostech dosahuje v průměru 73 %, což je úroveň srovnatelná s úrovní dosahovanou v těchto profesích v jednotlivých odvětvích našeho průmyslu.

Na druhé straně však ze srovnání úrovně kvalifikace obou základních tříd naší společnosti vyplývají závažné úkoly ve zvyšování kvalifikace pracovníků základních odvětví zemědělské výroby, kde bylo dosaženo zatím neuspokojivé úrovně kvalifikace pracovníků.

Významnou novou kvalitou zvyšování kvalifikovanosti práce v zemědělství je postupně se zvyšující zastoupení takových nových dělnických povolání, která předpokládají vyučení ve čtyřletém učebním oboru s maturitou. Jsou to nová povolání, ve kterých je fyzická práce doplněna odbornou prací duševní, kde fyzická práce předpokládá vysoké odborné znalosti z více dosavadních oborů a spočívá především v obsluze složitých strojů, velkokapacitních objektů, strojních linek a zařízení. Jsou to dělnická povolání, ve kterých se uplatňuje také samostatná řídicí činnost produktivních pracovníků.

Z celkového počtu manuálních pracovníků získalo kvalifikaci na úrovni středoškolského vzdělání zatím necelé 1 %, takže je možno říci, že zvyšování podílu kvalifikovaných pracovníků pro výkon nových typů dělnických povolání v zemědělství, která předpokládají nejen fyzickou práci, ale také značný podíl práce duševní, je na samém počátku vývoje.

Úroveň vybavenosti třídy družstevních rolníků základními prostředky a z toho zejména stroji a zařízeními je dalším významným kvantitativním znakem, který vyjadřuje postupující sblížování třídy družstevních rolníků s dělnickou třídou.

Materiálně technická základna československého zemědělství prodělala v období páté a šesté pětiletky, kdy zemědělství vstoupilo do nové etapy rozvoje výrobních sil, charakterizované postupným pronikáním vědeckotechnického pokroku do zemědělství, neobyčejně dynamický rozvoj. Vzrostly významně jak objem základních prostředků v socialistických zemědělských podnicích, tak i vybavenost pracovníků neustále dokonalejšími a výkonnějšími základními, a z nich zejména pracovními prostředky.

Ze srovnání s vývojem v průmyslu vyplývá, že fondová vybavenost a zejména technická vybavenost pracovníků rostla v zemědělství rychlejším tempem než v průmyslu a ve stavebnictví. Díky tomu se postupně snižují rozdíly ve fondové a technické vybavenosti v zemědělství a v průmyslu a zemědělství se v této oblasti postupně přibližuje úrovni dosahované v průmyslu. Rychlejší tempo sblížování fondové vybavenosti pracovníků čs. zemědělství a průmyslu a poněkud pomalejší tempo sblížování jejich technické vybavenosti je do značné míry objektivně podmíněno a je spojeno s tím, že ve struktuře zemědělské výroby, která je mnohaodvětvová, má biologický charakter a také plošné dimenze, je výraznější zastoupení budov a dopravních prostředků na jedné straně a zastoupení pracovních strojů a zařízení nižší než v průmyslu na straně druhé.

Nelze proto ani do budoucna požadovat, aby zemědělství dosáhlo v plném rozsahu hodnot fondového a technického vybavení práce, charakteristických pro průmysl. Na druhé straně však dosud značné rozdíly ve fondové a technické vybavenosti pracovníků v zemědělství a v průmyslu odrážejí reálný stav dosaženého stupně koncentrace a specializace základních odvětví rostlinné a živočišné výroby a také dosažený stupeň technické rekonstrukce československého zemědělství. Plánované cíle v této oblasti nebylo možno v nových ekonomických podmínkách našeho národního hospodářství v plném rozsahu splnit. Tyto okolnosti zpomalují zejména tempo přibližování technické vybavenosti pracovníků zemědělství a průmyslu, a tím zpomalují tempo překonávání dosud existujících významných a také reálně překonatelných rozdílů.

Značné rozdíly ve vybavenosti základními prostředky a také ve vybavenosti stroji a zařízeními existují mezi manuálními pracovníky JZD a státních statků.

Úroveň vybavenosti pracovníků státních statků je značně vyšší než v jednotlivých zemědělských družstvech, a to jak v ČSR, tak i v SSR. V roce 1981 měli dělníci na státních statcích k dispozici o 77 % vyšší hodnotu základních prostředků než manuálně pracující družstevní rolníci a jejich vybavenost pracovními stroji a zařízeními byla o 47 % vyšší než v JZD.

Tyto rozdíly jsou do určité míry objektivně podmíněny potřebou vyšší úrovně substituce na státních statcích, kde na pracovníka připadá o 31 % více zemědělské půdy než v JZD. Na druhé straně však značně vyšší úroveň materiálových nákladů vynakládaných na státních statcích na celkový objem výkonů naznačuje vyšší efektivnost využívání výrobních prostředků v jednotlivých zemědělských družstvech.

KVALITATIVNÍ CHARAKTERISTIKA TŘÍDY DRUŽSTEVNÍCH ROLNÍKŮ

Sociálně třídní charakteristika třídy družstevních rolníků a její vývoj

Třída družstevních rolníků prošla od svého vzniku složitým sociálně ekonomickým vývojem, v jehož průběhu se významně změnila, takže se v současném období značně odlišuje od své původní podoby.

K charakteristice současného sociálně třídního složení třídy družstevních rolníků, jakož i ke změnám, které se v ní odehrávají a naznačují její bezprostřední a také perspektivní vývoj, je možno přistupovat z několika hledisek:

Z hlediska vztahu ekonomicky aktivních členů JZD k výrobním prostředkům vneseným do družstva se uvnitř třídy družstevních rolníků relativně samostatně vyvíjely tři hlavní sociálně ekonomické skupiny, a to družstevní rolníci, kteří do družstva sdružili svá malovýrobní hospodářství (družstevníci s vnosem výrobních prostředků), družstevní rolníci, kteří jsou dědici družstevníků s vnosem výrobních prostředků, a družstevníci, kteří do družstev vstoupili bez výrobních prostředků.

Existence a dynamika vývoje těchto skupin uvnitř třídy družstevních rolníků vyjadřují tendenci vývoje této třídy k sociální homogenitě, dosti zřetelně vymezenou zejména postupným zanikáním první sociálně ekonomické skupiny, snižováním podílu druhé skupiny a rychlým růstem váhy třetí skupiny, která se stala v současných JZD skupinou převládající.

Skupina družstevníků, kteří do družstev sdružili svou půdu a v souladu s tehdy platnými stanovami JZD také ostatní výrobní prostředky, tvoří spolu s druhou skupinou již menší část ekonomicky aktivních členů JZD, zatímco podíl družstevníků bez vnosu výrobních prostředků přesáhl již 50 % z celkového počtu ekonomicky aktivních členů JZD.

Dnešní generace třídy družstevních rolníků vykazuje už vysoké zastoupení členů, jejichž sociálně ekonomický původ založený na hospodářském postavení otce není rolnický, nýbrž převážně dělnický. Pohyb směrem k posilování váhy členů dělnického původu je zvláště patrný ve velkých sloučených JZD a v družstvech příměstských, což nachází svůj výraz v tom, že v některých JZD pracuje už jen malá menšina původních rolníků — zakladatelů JZD a jejich dědiců.

Třída družstevních rolníků se tedy v současném období reprodukuje ve značné míře z jiných sociálních skupin, než z jakých se původně formovala. Základními sociálně třídními zdroji reprodukce třídy družstevních rolníků jsou dělnická třída a jiné sociální skupiny obyvatelstva. Třída družstevních rolníků nabývá tedy, zvláště v posledních letech, na „dělnickém charakteru“, a to jak růstem váhy dělnických profesí ve výrobním procesu dnešních jednotných zemědělských družstev, tak i rostoucím podílem družstevníků dělnického původu na celkovém počtu trvale činných manuálních pracovníků JZD.

Na základě těchto skutečností je možno vyslovit názor, že v blízké budoucnosti bude sám pojem třída družstevních rolníků vyjadřovat spíše tradici než skutečný sociálně třídní charakter této třídy, kterému by zřejmě přesněji odpovídal pojem třída družstevních zemědělců.

Vývoj úrovně odměny za práci třídy družstevních rolníků

Po dokončení socialistické přestavby rolnické malovýroby existovala výrazná důchodová disparita mezi členy JZD a pracovníky ostatních odvětví národního hospodářství a zejména průmyslu.

V roce 1960 dosahovala průměrná měsíční odměna trvale činného pracovníka JZD 61,6 % průměrné měsíční odměny pracovníka výrobních odvětví národního hospodářství celkem a 59,2 % průměrných měsíčních mezd průmyslových dělníků.

Tyto velké rozdíly byly zdůvodňovány zejména nižší produktivitou práce v zemědělství, nižší úrovní kvalifikace pracovníků JZD a také tím, že družstevníci mají vysoké doplňkové důchody ze záhumenkových hospodářství. Vysoká úroveň důchodové disparity byla však v tomto období spojena také s některými subjektivními příčinami, které se projevovaly v jistém podcenění úlohy zemědělství a také v odchylkách od správného chápání charakteru družstevního socialistického vlastnictví v zemědělství a jeho postavení v systému socialistického národního hospodářství.

Všechny tyto faktory se promítaly do vysokého podílu odčerpávání nově vytvořené hodnoty v JZD do celospolečenských zdrojů, takže úroveň odměny za jednotku vynaložené jednoduché práce při tehdy platném systému rozdělování peněžních výnosů v JZD, preferujícím dotaci fondů akumulace a společenské spotřeby, se značně odlišovala od společensky průměrné odměny. Tyto skutečnosti významně spolupůsobily na vysoké tempo úbytku trvale činných pracovníků v JZD, který zejména v letech 1961—1965 předstihl plánované předpoklady a vytvořil v JZD nepjatou bilanci pracovních sil.

V průběhu čtvrté pětiletky se důchodová disparita pracovníků JZD a ostatních odvětví národního hospodářství výrazně snížila, zejména v důsledku opatření přijatých na posílení ekonomiky jednotných zemědělských družstev a k prohloubení hmotné zainteresovanosti jejich členů. Nejrychlejším tempem se v tomto období a také v období páté pětiletky zvyšovala úroveň odměny za práci v JZD, takže v roce 1975 dosáhla průměrná měsíční odměna v JZD již 94,5 % průměrné měsíční odměny trvale činných pracovníků ve výrobních odvětvích národního hospodářství celkem. V roce 1975 předstihla průměrná měsíční odměna za práci v JZD úroveň průměrné měsíční mzdy pracovníků státních statků.

Realizace dlouhodobě koncipovaného záměru postupně sblížit úroveň odměny za jednotku vynaložené jednoduché práce v zemědělství s úrovní odměny za práci vynakládanou v ostatních odvětvích materiální výroby pokračovala také v šesté pětiletce a v prvních letech sedmé pětiletky, takže v roce 1982 dosáhla průměrná měsíční odměna trvale činných pracovníků JZD úrovně průměrné měsíční odměny pracovníků čs. průmyslu.

Nutno ovšem poukázat na to, že relativně vysokých průměrných měsíčních odměn za práci v JZD je dosahováno za cenu značně vyššího výdaje pracovního času téměř ve všech profesích ve srovnání s počtem hodin odpracovaných dělníky průmyslových podniků. Tak např. v roce 1980 odpracoval průmyslový dělník v průměru 1923,5 hodiny, zatímco jeden trvale činný pracovník JZD odpracoval v průměru 2197 hodin, tedy o 14 % více.

Přes uvedené rozdíly a některé dosud existující problémy je možno říci, že v postupném vyrovnávání odměny za práci třídy družstevních rolníků s úrovní odměny za práci dělnické třídy v různých odvětvích národního hospodářství bylo v ČSSR dosaženo významného pokroku.

V těchto souvislostech je nutno poukázat na to, že proces sblížování úrovně odměn pracovníků JZD a státních zemědělských podniků i podniků ostatních odvětví národního hospodářství výrazně ovlivnila dvě významná opatření centrální

sféry řízení zemědělství, a to regulační opatření platné od 1. 1. 1974 a postupně prosazení jednotných zásad odměňování v JZD a ve státních zemědělských podnicích.

Regulační opatření výrazným způsobem ovlivnilo možnosti pracovníků JZD jak v oblasti docilovaných průměrných odměn za práci, tak v oblasti získávání naturálií ze společné výroby JZD. Tato opatření zaručila na jedné straně stabilizaci odměn za práci v JZD na společensky žádoucí úrovni a na druhé straně významným způsobem ovlivnila rozsah záhumenkových hospodářství členů JZD a jejich váhu na osobních důchodech družstevních rolníků.

Postupné prosazení jednotných zásad odměňování, které v principu znamenají sjednocení základních hledisek měření a také hodnocení vynakládané práce v praxi socialistických zemědělských podniků, vedlo k tomu, že v současném období se již formy odměňování a také výše odměny za jednotku vynaložené srovnatelné práce v JZD a v podnicích státního sektoru československého zemědělství téměř neliší.

K výraznému sblížení došlo v dosavadním vývoji v oblasti pracovních vztahů třídy družstevních rolníků a dělnické třídy uplatněním zásadních ustanovení zákoníku práce také v jednotných zemědělských družstvech, takže je možno souhrnně říci, že v oblasti odměňování za práci a ve vytváření shodných podmínek pro práci bylo v ČSSR dosaženo významných úspěchů a že v této oblasti pokročil proces postupného sblížování obou základních tříd naší společnosti nejvýrazněji.

Úroveň osobní a společenské spotřeby třídy družstevních rolníků

Třída družstevních rolníků dosahuje vysoké úrovně osobní spotřeby, která se v objemu i ve struktuře téměř neliší od osobní spotřeby dělnické třídy a ostatních sociálních skupin našeho obyvatelstva.

Spotřeba třídy družstevních rolníků v zásadě ztratila naturální charakter a napojila se na celospolečenskou distribuční síť, v rodinném roz-

III. Vývoj vybavenosti domácností dělníků, družstevních rolníků a zaměstnanců předměty dlouhodobé osobní spotřeby — The development of the number of appliances of long-term personal consumption in the households of workers, co-operative farmers and other employees

Rok	Domácnost	Na 100 domácností připadá				
		chladniček	praček	televizorů	gramofonů, magnetofonů	osobních aut
1960	dělníků	18,1	69,0	31,9	—	6,7
	družst. rol.	12,5	71,4	19,9	—	7,5
	zaměstnanců	30,2	66,8	28,1	—	9,3
1972	dělníků	78,2	84,2	68,1	15,9	9,8
	družst. rol.	76,1	90,2	87,3	23,2	39,0
	zaměstnanců	82,3	82,1	88,8	39,7	40,5
1981	dělníků	99,4	106,0	98,6	90,7	58,5
	družst. rol.	98,5	99,6	95,0	75,5	70,7
	zaměstnanců	101,6	116,8	100,6	106,0	59,5

Pramen: Československá statistika, řada Životní úroveň, FSÚ 1961—1982

počtu získalo vysoké zastoupení vydání za předměty dlouhodobé spotřeby, ve kterých úroveň vybavenosti domácností družstevních rolníků vykazuje u některých předmětů, které mají zatím povahu „luxusního zboží“, např. barevné televizory, magnetofony, osobní auta, garáže apod., vyšších hodnot než domácnosti dělníků a zaměstnanců (tab. III).

V úrovni bydlení a obytného prostředí třídy družstevních rolníků a té části dělnické třídy, která bydlí na vesnici, není podstatných rozdílů, tím spíše, že značná část vesnických domácností v současném období má smíšený charakter.

Významnější rozdíly existují, jak ukázal výzkum životních a pracovních podmínek třídy družstevních rolníků a průmyslových dělníků velkých podniků hlavních průmyslových odvětví (Špírk a kol. 1980), v úrovni bydlení a obytného prostředí třídy družstevních rolníků a průmyslových dělníků velkých průmyslových podniků, bydlících ve městech.

Družstevní rolníci bydlí převážně v rodinných domcích, v menší míře v podnikových, případně družstevních bytech, zatímco u dělnické třídy je tomu naopak. Družstevní rolníci mají v průměru větší byty, byty průmyslových dělníků jsou však modernější.

Průmysloví dělníci bydlí všeobecně ve větší vzdálenosti od svého pracoviště než družstevní rolníci a ztrácejí tak podstatně více času dojížděním do zaměstnání. Vzdálenosti pracoviště odpovídá i způsob používání dopravy, většina dělníků dojíždí do práce prostředky hromadné dopravy, zatímco rozhodující většina družstevníků chodí do práce pěšky.

Důležitou stránkou životních podmínek třídy družstevních rolníků, ve které došlo již k podstatnému sblížení obou tříd, je způsob využívání volného času. Je možno říci, že volný čas třídy družstevních rolníků, dříve téměř neurčený, je v současném období garantován a vzory jeho využití se postupně blíží vzorům městským, včetně dovolené, rekreace mimo bydliště a také kulturním, sportovním a společenským zájmům.

Dosti významné rozdíly mezi oběma třídami zatím existují ve způsobu využívání dovolené, družstevní rolníci v daleko menším rozsahu než průmysloví dělníci využívají dovolené skutečně na zotavenou, na rekreaci doma nebo v zahraničí, na cestování apod. (Suchánek a Špírk — v tisku).

Výsledky výzkumu ukazují zatím ještě značné rozdíly mezi strukturou a formami využívání volného času průmyslovými dělníky a družstevními rolníky. Družstevní rolníci se ve volném čase více věnují zahrádkaření, chovu hospodářských zvířat a různým ručním pracím, příp. kutilství, zatímco relativně málo času věnují zatím např. četbě knih, studiu, návštěvám kulturních podniků a aktivnímu sportování.

Z uvedeného vyplývá, že struktuře a formám využívání volného času družstevními rolníky by zřejmě měla být věnována zvýšená pozornost, a to jak ze strany vedení podniků a jejich demokratických orgánů, tak ze strany vyšších orgánů Svazu družstevních rolníků.

Významným prvkem zlepšování životních podmínek a životní úrovně třídy družstevních rolníků je zvyšování úrovně jejich společenské spotřeby, a to jak z celospolečenských zdrojů, tak ze zdrojů JZD.

Třída družstevních rolníků se v zásadě podle stejných podmínek jako dělnická třída podílí na té části celospolečenských zdrojů, které jsou věnovány na zvyšování společenské spotřeby.

Velmi výrazně se rozvinuly ty formy společenské spotřeby družstevních rolníků, které jsou výrazem prohlubující se péče jednotných zemědělských družstev a Svazu družstevních rolníků o hlubší a dokonalejší uspokojování sociálních, zdravotních a kulturních potřeb třídy družstevních rolníků.

Prohloubila se zdravotní péče o družstevní rolníky: téměř v 50 % obvodů JZD ordinuje lékař, v roce 1982 se preventivní lékařské prohlídky podrobilo téměř 250 tis. družstevníků, lázeňské léčby se zúčastnilo 24,4 tis. družstevníků, v roce 1982 byla zahájena také ambulantní lázeňská péče apod.

Značné prostředky jsou poskytovány na rekreaci družstevních rolníků. Podle údajů Svazu družstevních rolníků ČSSR (1983) se v roce 1982 zúčastnilo domácí nebo zahraniční rekreace 106 282 družstevních rolníků, jejich dětí nebo učňů jednotných zemědělských družstev, přičemž více než 17 % z tohoto počtu se zúčastnilo rekreace v zahraničí.

Velmi rozšířené jsou také různé tematické zájezdy v ČSSR a do zahraničí, jichž se v roce 1980 zúčastnilo 114 526 družstevníků, z toho 25 100 bylo na tematickém zájezdu v zahraničí.

Značné prostředky vynakládají jednotná zemědělská družstva na výstavbu bytů pro své členy, zejména pak pro mladé pracovníky a jejich rodiny. V letech čtvrté a páté pětiletky bylo pro zemědělce postaveno 130 tisíc bytů, z nichž 31 % bylo přiděleno mladým pracovníkům a jejich rodinám. V letech 1977—1981 postavila JZD pro své členy 45 388 bytů vesměs první kategorie, z nichž 35 % je v malých obytných domech, 39 % v obytných domech s více byty a 26 % jsou rodinné domky pro jednu rodinu.

V posledních letech se zvyšuje počet příspěvků na družstevní výstavbu, které poskytují JZD svým členům, např. v roce 1982 bylo v ČSR takových příspěvků vyplaceno více než dva tisíce.

Velkou pozornost věnují družstva také úrovni a hygieně stravování družstevních rolníků v průběhu pracovního dne. Tento problém je řešen zejména výstavbou vlastních zařízení buď s celoročním, nebo alespoň se sezónním provozem. V roce 1982 mělo v ČSSR 1319 JZD vlastní závodní kuchyni s celoročním provozem a stravování bylo různými formami zajištěno pro více než 270 tis. členů a pracovníků jednotných zemědělských družstev.

Značné finanční a materiálové prostředky věnují družstva na vytváření podmínek pro rozvíjení kulturních, společenských a sportovních zájmů třídy družstevních rolníků, zejména pak její mladé generace. Výsledkem tohoto úsilí je, že v jednotných zemědělských družstvech působilo v roce 1982 již 637 kulturních souborů s různým zaměřením, 750 družstev má společná kulturní zařízení, 121 JZD má vlastní družstevní klub, ve 184 družstvech byla instalována síň tradic apod.

Pozoruhodný rozvoj zaznamenala v družstvech také sportovní činnost. V roce 1982 působilo v JZD ČSSR 914 tělovýchovných jednot s 1684 oddíly a v 696 JZD působí základní organizace Svazarmu.

Velikou pozornost věnují jednotná zemědělská družstva výstavbě různých předškolních zařízení pro děti družstevních rolníků v zájmu ulehčení práce žen. Podle údajů SDR ČSSR mělo v roce 1982 již 496 JZD vlastní mateřskou školku a 30 družstev zřídilo vlastní jesle.

Ve vlastních mateřských školkách bylo umístěno téměř 52 tis. dětí a v jeslích téměř tři tisíce. Dalších téměř 30 tis. dětí družstevních rolníků bylo umístěno v 960 sdružených zařízeních.

Mimořádný význam mají družstevní prostředky, které jsou věnovány na zvyšování kvalifikace třídy družstevních rolníků. Této oblasti společenské spotřeby je v družstvech věnována rostoucí pozornost, což je možno dokumentovat následujícími údaji: do družstevních škol práce bylo ve školním roce 1982/83 zařazeno v ČSSR více než 398 tis. členů JZD; do odborné přípravy bylo zapojeno celkem 155,6 tis. družstevníků, z toho 9,8 tis. za účelem získání výučního listu; dálkově studovalo v ČSR více než 1600 družstevníků na středních školách a téměř 800 na vysokých školách; pomaturitního studia se účastnilo 522 družstevníků v ČSR a postgraduálního studia 322 členů jednotlivých zemědělských družstev.

Třída družstevních rolníků si velmi dobře uvědomuje, že uvedené zásadní změny v pracovních a životních podmínkách, v celkové životní úrovni jsou zákonitě spojeny s výstavbou a rozvojem socialistické ekonomiky všeobecně a socialistické družstevní velkovýroby zvláště. Z tohoto vědomí vyrůstá její sepětí se socialismem, s politikou Komunistické strany Československa a s dělnickou třídou. Z tohoto vědomí vyrůstá i její pracovní iniciativa a obětavost i rostoucí politická angažovanost.

PRACOVNÍ AKTIVITA, POLITICKÁ A SPOLEČENSKÁ ANGAŽOVANOST TŘÍDY DRUŽSTEVNÍCH ROLNÍKŮ

V důsledku všech kvantitativních a kvalitativních přeměn a pod vlivem soustavné ideově politické výchovy došlo k hlubokým změnám ve způsobu myšlení třídy družstevních rolníků, která přijala komunistickou ideologii dělnické třídy a významně se podílí na řízení hospodářských i společenských záležitostí a aktivně se účastní politického života celé společnosti.

Významným projevem změn ve způsobu myšlení třídy družstevních rolníků je růst pracovní iniciativy a obětavosti členů jednotných zemědělských družstev, která vyplývá nikoliv pouze z vědomí spoluvlastnictví a hmotné zainteresovanosti, ale ve značné míře také z motivace politické a morální, z rostoucího socialistického uvědomění členů JZD.

Tyto závěry je možno prokázat především rostoucími výrobními a ekonomickými výsledky JZD, které významně ovlivňuje rozvoj různých forem socialistického soutěžení, zejména hnutí brigád socialistické práce, komplexních racionalizačních brigád, činnost kolektivů rozvíjejících Zlobinovu nebo Basovu metodu apod.

Podle údajů SDR bylo v roce 1982 do různých forem socialistického soutěžení zapojeno 72,5 % z celkového počtu pracujících v JZD, o titul brigáda socialistické práce soutěžilo v roce 1983 již 4797 kolektivů se 64 tis. členů, 7888 kolektivů a 98,7 tis. členů je nositelem titulu, 83 tis. členů JZD je nositelem zlatého odznaku BSP, 29 tis. stříbrného a 8 tis. bronzového odznaku BSP.

Dynamicky se v JZD rozvíjí také činnost komplexních racionalizačních brigád, kterých v roce 1983 působilo 825 se 16 tis. členů ve srovnání s 91 kolektivů s 2,8 tis. členů v roce 1975.

Zlobinovu metodu využívá v současném období již 176 kolektivů se třemi tisíci členů a Basovu metodu 631 kolektivů s 5,2 tis. členů. V roce 1980 využívalo první metody 50 kolektivů a druhé 318.

V jednotných zemědělských družstvech se rozvíjí úspěšně také zlepšovatelská hnutí, v roce 1980 bylo podáno 11,4 tis. zlepšovatelských návrhů a v roce 1983 působilo v JZD 3750 vynálezců a zlepšovatelů.

V jednotných zemědělských družstvech vyrostly tisíce odpovědných, odborně vysoce disponovaných, obětavých a iniciativních pracovníků, z nichž mnohým se stala práce životní potřebou. Nejlepším z nich, průkopníkům komunistického vztahu k práci v zemědělství, byl udělen titul Hrdina socialistické práce. Do roku 1983 bylo toto nejvyšší vyznamenání, které může náš občan za vynikající pracovní výsledky získat, uděleno patnácti členům JZD.

Velmi významná je politická aktivita třídy družstevních rolníků, která se projevuje jak politickou prací v Komunistické straně Československa a v jiných politických stranách Národní fronty ČSSR, tak i významným podílem na práci zastupitelských sborů všech stupňů.

Rostoucí společenské zájmy družstevních rolníků je možno dokumentovat jejich členstvím a prací v různých organizacích Národní fronty. V roce 1982 bylo v ČSSR 111 940 družstevníků členy SČSP, tj. o 30 % více než v roce 1979. Počet členek ČSSŽ z řad JZD vzrostl v tomto období téměř o 27 % a dosáhl počtu 103 555. Počet členů SSM z řad mladých družstevníků se od roku 1970 do roku 1982 zvýšil o více než 11 %, počet členů Svazarmu se v tomto období zvýšil dokonce o 36 %. Ve svazu požární ochrany působí 75 tis. družstevníků a téměř 60 tis. členů JZD aktivně působí v ČSTV, tisíce družstevníků je angažováno ve Svazu zahrádkářů, ve Svazu chovatelů, v Mysliveckém svazu apod.

Rostoucí politická aktivita třídy družstevních rolníků jak v politických stranách, tak v zastupitelských sborech všech stupňů a zvyšující se úroveň její společenské angažovanosti dokumentují skutečnost, že také v těchto oblastech se třída družstevních rolníků výrazně sblížíla s dělnickou třídou a je možno říci, že mezi oběma třídami není v těchto směrech podstatných rozdílů.

K velmi významným změnám došlo v oblasti participace třídy družstevních rolníků na řízení jednotných zemědělských družstev, kterou je nutno pokládat za podstatný projev politické a odborné aktivity.

Důvody těchto změn není možno spatřovat pouze v podstatném zvětšení plošné velikosti jednotných zemědělských družstev a ve zvýšení průměrného počtu členů resp. pracovníků JZD, i když tyto faktory mají v těchto vztazích veliký význam. Hlavní příčiny je nutno spatřovat v sociálně třídních změnách třídy družstevních rolníků, ve změnách její profesní a také kvalifikační struktury.

Dnešní družstevní rolníci nemají už motivaci plynoucí z vědomí spoluvlastnictví výrobních prostředků a také z přímé závislosti svého osobního důchodu na výsledcích hospodaření JZD, jak tomu bylo dříve. Tyto vazby byly postupně přerušeny do té míry, že velká část družstevních rolníků myslí v podstatě jako zaměstnanci, jejichž vazba na určité

JZD je bezprostředně spojena s úrovní odměny za práci a s úrovní pracovních a životních podmínek, které mu družstvo zaručuje.

Je nutno mít také na paměti, že při dnešní profesní specializaci družstevních rolníků a při věcném i prostorovém oddělení jednotlivých výrobních úseků, ve kterých družstevníci pracují, nemají zájem a také ani možnost posuzovat kvalifikovaně výsledky a problémy větších výrobních úseků a pracujících kolektivů, zejména pak velkých družstevních podniků jako celků.

V důsledku všech uvedených faktorů přejímají formy participace třídy družstevních rolníků na řízení družstev ve stále větším měřítku vzory, které charakterizují formy účasti dělnické třídy na řízení státních průmyslových, resp. zemědělských podniků.

Spolu s novými organizačními formami účasti družstevníků na řízení je zřejmě nutno cílevědomě vytvářet, prohlubovat a rozvíjet nové, účinné stimuly zájmu družstevníků na řízení družstev, které by odpovídaly dnešním podmínkám i základním směrům dalšího sociálně ekonomického rozvoje jednotných zemědělských družstev.

Tyto nové stimuly je možno rozvíjet po několika liniích. Významné místo v těchto vztazích má zřejmě linie ekonomických vztahů, linie hmotné stimulace družstevníků na co nejlepší výsledcích hospodaření družstev a zejména té části ekonomické struktury JZD, ve které jsou pracovníci zapojeni. Prosazuje se proto názor, že v této oblasti připadne významná úloha posílení chozrasčotní pozice jednotných zemědělských družstev všeobecně a důslednému uplatňování vnitropodnikového chozrasčotu zvláště.

Třída družstevních rolníků se svými sociálně třídními znaky, charakterem a kvalifikovaností práce, formami a úrovní odměny za práci, podmínkami života i způsobem myšlení a pracovní a politickou aktivitou i společenskou angažovaností již podstatně sblížila s dělnickou třídou.

Dosud existující rozdíly mezi oběma třídami naší společnosti budou postupně překonávány zejména po linii postupující identity sociálně třídních znaků, ve směru posilování průmyslového charakteru práce v JZD, a to zejména zvyšováním technické vybavenosti a kvalifikovanosti práce v základních odvětvích zemědělské výroby, sblížení bude pokračovat také po linii sjednocování úrovně odměny za jednotku vynaložené práce.

Důležitou oblastí sblížení obou tříd je oblast ideově politická a také oblast způsobu života. V těchto směrech patří mezi hlavní úkoly prohlubování ideově politické výchovy třídy družstevních rolníků s cílem dále zvyšovat a prohlubovat její pracovní a politickou aktivitu a také angažovanost ve společenských organizacích Národní fronty.

Významným směrem sblížení obou tříd je také zdokonalování struktury i forem využívání volného času v úsilí o prosazování socialistického způsobu života třídy družstevních rolníků.

SOUHRN

V procesu dosavadního intenzivního rozvoje výrobních sil a prohlubování socialistických výrobních vztahů v družstevním sektoru čs. zemědělství došlo k významným kvantitativním a kvalitativním změnám

v charakteru třídy družstevních rolníků. Počet příslušníků této třídy se v souvislosti s rychlým tempem substituce živé práce technikou výrazně snížil, přičemž věková struktura a zastoupení mužů a žen jsou významně příznivější než v minulosti, rychlým tempem pokračuje profesní diferenciace třídy, roste zejména počet pracovníků pracujících s technikou a klesá počet manuálních pracovníků zejména v rostlinné výrobě, výrazného pokroku bylo dosaženo ve zvyšování kvalifikace, téměř 45 % fyzicky pracujících členů JZD dosahuje kvalifikace vyučen v oboru, ve kterém pracuje; úroveň vybavenosti třídy základními prostředky a z nich zejména pracovními stroji a zařízením zaznamenala podstatný vzestup, takže se podstatně snížily dosavadní rozdíly mezi zemědělstvím a průmyslem.

Pro třídně ekonomickou strukturu družstevních rolníků je podstatné výrazné snižování podílu družstevníků, kteří do družstev sdružili svá hospodářství, a rychlý růst podílu družstevníků, kteří do JZD vstoupili bez výrobních prostředků; třída družstevních rolníků má relativně nízkou reprodukční schopnost a v současném období jsou základními zdroji její reprodukce dělnická třída a jiné sociální skupiny obyvatelstva; realizace dlouhodobě koncipovaného záměru postupně sblížit úroveň odměny za jednotku jednoduché práce v zemědělství a v průmyslu úspěšně pokračuje, průměrná měsíční odměna pracovníka JZD dosahuje v podstatě průměru odměny pracovníka v průmyslu; třída družstevních rolníků dosahuje vysoké úrovně osobní spotřeby, která se v objemu i ve struktuře téměř neliší od osobní spotřeby dělnické třídy a ostatních sociálních skupin obyvatelstva; družstevní rolníci se v zásadě podle stejných podmínek podílejí na zvyšování společenské spotřeby z celospolečenských zdrojů, velmi výrazně se rozvinuly ty formy společenské spotřeby ze zdrojů JZD, které jsou zaměřeny na dokonalejší uspokojování sociálních, zdravotních a kulturních potřeb třídy družstevních rolníků; k významným změnám došlo ve způsobu využívání volného času družstevních rolníků, který je v současném období garantován a jeho využívání zahrnuje dovolenou, rekreaci mimo bydliště, kulturní, sportovní, příp. společenské zájmy apod.

V důsledku všech kvantitativních a kvalitativních přeměn a pod vlivem soustavné ideově politické výchovy došlo k hlubokým změnám ve způsobu myšlení třídy družstevních rolníků, která přijala komunistickou ideologii dělnické třídy a významně se podílí na plnění hospodářských úkolů a aktivně se účastní politického i kulturního života celé společnosti.

Literatura

SUCHÁNEK, J. — ŠPIRK, L.: Sblížování třídy družstevních rolníků s dělnickou třídou. Praha, Academia (v tisku).

ŠPIRK, L.: Sociálně ekonomické souvislosti vzniku a dosavadního vývoje třídy družstevního rolnictva v rámci jejího postupného sblížování s dělnickou třídou. In: Formování třídy družstevního rolnictva. Bratislava, Sborník ÚML ÚV KSS 1984.

ŠPIRK, L. — ANTOŠ, J.: Analýza kvantitativních a kvalitativních změn třídy družstevního rolnictva a její charakteristika v současném období. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVŽ 1976.

ŠPIRK, L. a kol.: Věcné problémy a hlavní směry postupného sblížení třídy družstevních rolníků s dělnickou třídou. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVŽ 1980.
ŠPIRK, L. a kol.: Shodné a rozdílné rysy dělnické třídy a družstevního rolnictva v současném období. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVŽ 1976.
Československá statistika. Praha, FSÚ 1975 a 1980.

Došlo dne 4. 9. 1984

ШПИРК, Л. (Сельскохозяйственный институт, Прага): Социально-экономические проблемы образования и развития класса кооперированного крестьянства. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 20, 1984 (2) : 99-116.

В первой части статьи описываются общие аспекты анализа количественных и качественных характеристик класса кооперированных крестьян. Во второй части описывается развитие числа их членов, приводится изменение возрастной, квалифицированной и профессиональной структур, а также изменение вооруженности основными средствами производства, в том числе техникой. Третья часть посвящена социально-классовой характеристике класса кооперированных крестьян, развитию оплаты труда в ЕСХК, уровню личного и общественного потребления членов кооператива. В четвертой части автор докладывает о растущей трудовой политической общественно-полезной активности класса кооперированных крестьян, а также намечает основные направления его постепенного сближения с рабочим классом.

класс кооперированных крестьян; количественные и качественные изменения; способ мышления

ŠPIRK, L. (University of Agriculture, Praha): *Socio-Economic Problems of the Rise and Development of the Co-operative Farmers Class*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 20, 1984 (2) : 99-116.

In the first part general principles of the analysis of the quantitative and qualitative characteristics of the co-operative farmers class are given. In the second part the development of the number of co-operative farmers and the documentation of changes in the age, professional and qualification structure and in the available means of production, including technical equipment, are treated. The third part is on the problems of the social and class characteristics of the co-operative farmers class, on the development of remuneration for work on co-operative farms, on the level of personal and social consumption of co-operative farmers. In the fourth part the social and special-interest activities of the co-operative farmers class are documented and the main directions of the process of bringing this class step by step closer to the worker class are outlined.

co-operative farmers class; quantitative changes; qualitative changes; changes in the way of thinking

Adresa autora:

Doc. ing. Ludvík Špírk, CSc., Vysoká škola zemědělská, 165 00 Praha 6 - Suchbátka
